

НІЧ В УНІВЕРСИТЕТІ

Професор української літератури пан Маренко сидів у своїй кімнаті і писав працю «Лицарство в українській народній творчості». Раптом він спинився, не знаючи чому. Перед ним лежав план цілого твору, де були зазначені підрозділи, окремі деталі, цитати. Допоміжні джерела — праці з мистецтва, з історії літератури були під руками. Вся бібліотека, як безмовна мудрість, була до його послуг. Звернись тільки до книжки, як вона промовить до тебе чистою мудрістю, без гордості, зарозумілості.

А все-таки далі не міг писати. Спочатку це його злостило, а потім він став шукати причини цього стану. У глибині душі в нього почали зростати сумніви. Може, він не має вправности у самій техніці праці, не має того вдосконалення, що його мають досвідчені працівники всіх професій?

«А може, я стомлений?» — думалось йому.

Щоб заспокоїти себе, професор Маренко почав гойдати олив'яну фігурку усміхненого вояка на гойдалці. Воячок міцно тримався руками за мотузки, рушниця була за плечима. Він гойдався і вдаряв ногами у брамку, зроблену з дикту. Він був такий смішний, що професор хотів засміятись, але сміх відразу завмер, немов хтось наставив багнета йому до грудей.

Він перестав гойдати воячка. Раптом куля пробила шибку, ударилась в стіну і впала на підлогу. Професор Маренко схопився, перейнятий жахом. Ця куля нагадала йому ті події, що часто траплялися в Києві. Большевики, відступаючи, замінували всі будинки на Хрещатику і на сусідніх вулицях — житлові будинки, установи, оперовий театр імени Шевченка, театр імени Франка, музей. Оперовий театр і інші будинки вдалося розмінувати, а Хрещатик був висаджений в повітря. Бувало так: торкнувся хтось за ручку дверей — і весь будинок в повітрі.

Маренко глянув на квіти, що стояли на столі. Одна жоржина була підкошена кулею. Якби пролетіла трошки правіше, влучила б йому в голову.

«Хтось, мабуть, береже ще мене», — подумав він.

П'ятдесят днів уже Київ в руках німців. Деякі вулиці обернулись на пустирі, де вночі блукають тіні, мов привиди. Місто принишло, мов ніхто тут і не мешкає. То дика орда надягла свій шолом на голову степового сонцеокого велетня. Закрила очі, примусила серце стишитись, наклавши камінь на нього. І чути, як хтось невидимий журиться, ридаючи над містом. Може, то тіні лицарів минулого або янголи?

Професор Маренко ходить неспокійно по кімнаті. Якесь думка свердлить йому мозок, хоче окреслитись у чітке, виразне поняття, але їй тяжко це зробити. Така всепоглинаюча довколишність, такі дикі й незрозумілі події.

Боязко сідає ворон на дерево. Професор дивиться на нього. Замріявся, задумався. Стук у двері сполохав його.

— Зайдіть! — гукнув.

Дівчина прохилила двері.

— Пане професоре, до вас цієї ночі прибудуть гестапівці. Вживайте заходів, якщо вам дороге життя.

Маренко хотів був щось спитати, але дівчина зникла, як марево. «Діяти, діяти!» — стукало його серце.

«Нарід, що не прийме як володаря свого пророка, прийме чужого кесаря», — згадав він. Тяжко, коли душа й тіло роздвоєні. Душа орлом літає в небі, героєм ходить у прийдешності, а за тілом, як за звіром, полюють на землі вороги.

Те, що не можна було залишати, вклав у портфель. Замкнув двері зсередини і вийшов бічними дверима. Через сад перелетів, як птах.

Ішов швидко. Деревата шуміли йому вслід: «Тікай, тікай!» А він, ніби наперекір, притишив крок і пішов поволі. Але безлюдність лякала його. І тоді він прискорював свій крок, обминаючи ті місця, де могли бути військові.

Обміркувавши з усіх боків місце схову, він вибрав університет. Там, серед книжок, він спокійно пересидить. Бо університет був розмінований. Школи, церкви, бібліотеки залишаються довго порожніми після прибуття ворожого війська.

До університету було близько, коли б він ішов звичайною дорогою.

Але прийшлося обходити глухими місцями.

Зустрів якусь дівчину і — злякався. Вона була істотою з потойбіччя, а не людиною з цього грішного світу. Він так любив зустрічати дівчат. Йому здавалось, що вся земна краса втілена в дівчині. Та тепер він старався пройти непоміченим.

Але дівчина, мов сміливий посланець з іншої країни, наблизилась до нього. І, немов розгадавши його таємницю, засміялась.

Він минув її і оглянувся. Вона теж оглянулась і — знов засміялась.

«Що б це могло означати? — подумав він. — Що це? Життя послало мені сміх в образі її, чи, може, то сміх моєї країни?»

Нарешті дійшов до університету. Спинився. Став у тіні під деревом. Стояв хвилин зо дві. Прислухався, ніби вояк-розвідувач. Навколо була мертва тиша, у цій тиші було щось таємниче і страшне.

Десь далеко пролунав постріл. І знову тиша. І чим довше стояв Маренко, тим тиша, здавалось, зростала. Треба було стримувати дихання, щоб зловити якийсь шелест життя. Але тоді удари серця ставали дужчими і перешкоджали слухати.

Пересвідчившись, що нікого нема біля університету, професор Маренко підбіг і відімкнув двері. В храмі науки, в якому він учився і працював, панувала мовчанка.

Коридорами він ішов до бібліотеки, як до наміченої цілі. Якісь колючки проймали його тіло, від яких усе терпло. Йому здавалось, що по обидва боки в коридорі стоять лицарі-тіні зі зброєю. Спереду також стояла якась постать. Але з наближенням його віддалилась.

Професор іде, не зважаючи ні на що, бо йому треба йти, він мусить це робити. Як би добре було засвітити світло! А може, не добре? Хто знає, але так всі роблять — світлом розвіюють нічний морок. Але він не сміє так зробити, бо може привернути чиюсь увагу, може виявити себе ворогові. «Іди, іди!» — стукає хтось в уші. І він іде.

Зайшов у бібліотеку. Галерея мудрости зустріла його суворістю і мовчанкою. Заходячи удень сюди, він був господарем, тепер чомусь, не задумуючись, зняв капелюх і схилив голову. Перед ким, перед чим? Перед Мудрістю, перед Красою, що служили Щастю Людства, взявшись за руки, як сестри.

Говорять, що добродушним людям властиво віддаватись впливові і настроєві того середовища, в яке вони потрапляють. Інші говорять, що це — слабкість волі. Хто знає, де правда?

Професор Маренко вступив у царство Мрії. Неначе летить він через незміряні простори, потім перелітає віки і потрапляє в Минуле.

У небі рай, на землі дикість і незайманість. Ось, він бачить маленьке озерце, над яким росте високе-високе дерево. Легковій грається з його великим листям. Під деревом сидить сивий дід із довгою бородою. Він дивиться, як колишеться листя, потім сягає поглядом в небо, вслухаючись у спів пташки.

Несподіваний стук у вікно протверезує його. Він здригається. Хто там? А, то гілка акації, поворушена вітром! Та він почув ще стук всередині бібліотеки. А може, то тільки вчувається? Притаївши дихання, Марченко чує виразніший ритмічний стук об підлогу і човгання черевиків: шрр, шрр, шрр. Хтось іде. Хто ж то може бути, сторож? А може, гестапівці посадили свого чоловіка, переслідуючи якусь ціль? Невідомий підходив ближче.

Маренко інстинктивно торкає правою рукою кишеню. Схоплюється і починає шукати чогось навколо себе. Дивиться на книжки, ніби там був рятунок. Побіг в кінець бібліотеки. Там була маленька комірчина, де лежали старі речі, між ними старовинна козацька шабля.

Маренко схопив її, ніби талісман, і вернувся на попереднє місце, чекаючи на незнайомого. На прохід між полицями з книжками, довгий і вузький, падало місячне проміння. Невідомий зійшов на місце, де відблискувало місячне проміння. І кого ж Маренко побачив? Григорія Пилиповича Глинського, свого професора, вчителя, якого замучили у в'язниці за національну справу. Те, що Глинський помер, було безсумнівно. Бо його випустили на волю, коли він був безнадійно хворий, з умовою, що жодного слова він не скаже про пережите і бачене в тюрмі. Глинський підписав обіцянку, а через два тижні помер, залишивши зажурену, як чайку, вбиту горем дружину і єдину доньку. Сам же Маренко кидав землю на труну Глинського і вів під руку його дружину додому.

Що ж це могло бути? Воскресіння мертвого? А може, сон?

Глинський повільно прямував до Маренка. Таке ж обличчя, як і в житті. Воно чарувало всіх своєю лагідною усмішкою, хоч в його очах глибоко ворухився смуток.

Глинський ішов, підвівши голову, дивлячись у правий бік. У чорній киреї, опираючись на срібну шаблю. Його обличчя було ясне. Ішов спокійно, поважно.

Коли Глинський був уже за кілька кроків від Маренка, його опанувало дивне почуття. Він пробував був закричати, але уста не розкривались. А розум шепотів: «Ти ж чоловік!» Маренко сперся на свою заржавілу шаблю.

Раптом пролунав сміх Глинського. Маренкові цей сміх видався зухвалим і образливим, бо за життя ніколи він від нього такого сміху не чув.

— Злякався? — почувось Маренкові. — А ми ж ще недавно були друзями. Не бійсь, я лишивсь таким, яким і був, — промовив Глинський.

Маренко хотів був замахнутися шаблею, але Глинський мовчки і спокійно відібрав її.

Маренко тремтів і відчував, що безсилля дедалі більше опановує його.

— Ви, може, думаєте, що я виступаю у ролі героя? — продовжував Глинський. — Так, я герой, але мертвий.

Маренко відчував, що ці слова Глинського шматують його нерви. Він хотів щось сказати, але не міг, і мовчки слухав Глинського:

— Мій учитель і виховник, покійний доктор Гулай, написав працю «Українська нація», в якій давав поради, що мусить робити нація, що прямує до визволення... Час іде. Люди зростають у своєму думанні, — продовжував Глинський після кількахвилинної мовчанки. — Я, виріши на праці доктора Гулая та на інших теоретичних працях, написав «Майбутнє нації» і за це, як знаєте, опинився на тому світі. Вам, як своєму учневі, я давав завдання. Ви виконували їх. І, побачивши, що ви вирости, стали серйозною людиною, дав грандіозне завдання. Ви обіцяли. Але... і до цього часу нічого не написали, щоб продовжити мою працю. Я вмер. Ще небагато часу пройшло відтоді, але... ви мусите виконати це завдання!

Щось постукало в вікно. Маренко озирнувся. Гілка акації доторкнулася до шибки.

Маренко подивився знову убік Глинського. Але там нікого не було.

Жовтень 1946

Авгсбург